

УДК 346.22:332.021

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

А. О. ОЛЕФІР,

канд. юрид. наук,
асистент кафедри цивільного, господарського
та екологічного права,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,
м. Полтава

Досліджено основні макроекономічні проблеми вітчизняної сфери господарювання з урахуванням актуальних урядових ініціатив, статистичних даних і закордонного досвіду. Звернено увагу на тенденції розвитку правового забезпечення господарських відносин, засоби заохочення та обмеження іноземного інвестування. Запропоновано комплекс стратегічних і тактичних правових механізмів антикризового регулювання економіки, які мають бути невідкладно запроваджені в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, ринкова економіка, фінансова система, банківська діяльність, рефінансування, облікова ставка, інвестиції, інновації.

Найбільш нагальним завданням, що стоїть перед Україною, є розробка та невідкладна реалізація ефективних економічних перетворень, які забезпечать довгострокову конкурентоспроможність вітчизняного підприємництва, а отже, вирішать низку соціальних проблем. До нинішніх зупинки виробництва, кризи неплатежів і безробіття, зрештою, призвела неоліберальна політика, яка послідовно втілюється в Україні впродовж років незалежності. Світовий досвід переконливо демонструє неефективність таких методів регулювання господарських відносин як антикризових, на відміну від переходу до мобілізаційної змішаної економіки: провідні держави насправді орієнтуються на інноваційно-конкурентні моделі – створення господарських об'єднань-«локомотивів» суверенного розвитку за активної публічної підтримки, а не на велику кількість дрібних і конкуруючих між собою малих підприємств.

Для держави, що має великий зовнішній борг і сировинно-

споживальницьку структуру господарства, ринкова модель є абсолютно неприйнятною, оскільки провали ринку лише на підставі самоініціативи суб'єктів господарювання, позбавлених значного інвестиційного ресурсу, подолані не будуть. Зокрема, В. М. Пашков, аналізуючи проблемність адаптації вітчизняного законодавства у фармацевтичній сфері до європейських стандартів, відмічає, що єдиним досягненням чиновників від охорони здоров'я останнім часом стало не просування вимог законодавства ЄС, а навпаки, їх скасування [13].

Проблеми державного регулювання економіки в галузевому та міжгалузевому сенсах останнім часом перебувають у центрі уваги науковців, зокрема йдеться про таких дослідників, як О. В. Батура, О. Ю. Битяк, Р. П. Бойчук, Р. В. Ваксман, С. В. Глібко, О. М. Давидюк, К. В. Єфремова, Д. В. Задихайло, Д. Д. Задихайло, М. М. Кузьміна, В. С. Кравців, В. А. Лушкін, В. К. Мамутов, Ю. І. Остапенко, В. М. Пашков, В. А. Устименко, Т. І. Швидка та ін. Але ці праці не охоплюють всього комплексу проблем сфери господарювання України з огляду на невичерпність предмету пізнання та ігнорування практичних проблем підприємців, які подекуди замовчуються в публікаціях.

Мета статті – визначити деякі основні макроекономічні проблеми вітчизняної сфери господарювання і на підставі проведеного аналізу запропонувати комплекс засобів антикризового регулювання.

Характерною ознакою глобальної економіки є тенденція до посилення лібералізації зовнішньої торгівлі та руху капіталів, чим обмежується господарсько-правовий суверенітет держав і, як наслідок, застосування традиційних (ефективних) засобів антикризового регулювання визнається незаконним. Більше того, на часі розширення міжнародно-правової системи СОТ. Так, США у 2014 р. звернулися з офіційною скаргою до КНР стосовно невідкладності підвищення курсу юаню, занижений рівень якого штучно стимулює експорт китайських товарів на американський ринок (дефіцит у

двосторонній торгівлі становить 14,3 % на користь КНР) і перешкоджає відродженню світової економіки. Таке «валютне маніпуляторство», на думку США, є підставою для обмеження імпорту з КНР. Хоча таке рішення суперечило б нормативним актам СОТ [18], до яких, імовірно, з часом внесуть відповідні зміни.

Про кризовий стан економіки України свідчить низка макроекономічних показників. По-перше, дефіцит державного бюджету сягає 10 % ВВП (критичним вважається дефіцит у 3 %), негативне сальдо платіжного балансу тільки за 10 місяців 2014 р. становить 3,5 млрд дол. США і навіть профіцитний торговельний баланс за підсумками 10 міс., з урахуванням поновлення газового імпорту з РФ, буде дещо негативним [3]. По-друге, Україна за показником ВВП на душу населення посідає 139 місце у світі, в «тіні», на думку експертів, перебуває до 50 % економіки, тобто номінальний ВВП є у два рази нижче за реальний, тому зростання першого на рівень життя громадян не вплине. По-третє, офіційний індекс інфляції станом на 01.11.2014 р. – 19 %, а за підсумками року становитиме 22 – 24 % (найбільше, порівняно з 2013 р., подорожчали природний газ (69 %), фрукти (59 %), паливо (55 %), транспортні засоби (43 %), фармацевтична продукція (35 %), хоча за деякими категоріями останньої подорожчання становить понад 60–80 %). Інфляція, зумовлена девальвацією, призводить до зростання цін, падіння виробництва, скорочення внутрішнього ринку. Симптоматичним є падіння роздрібного товарообігу до 728,65 млрд грн (у 2012 р. – 804,33 млрд грн, а 2013 р. – 884,2 млрд грн) [14, с. 24]. По-четверте, це збільшення суверенної заборгованості: на 01.10.2014 р. державний і гарантований державою борг складає 962 млрд грн або 63 % ВВП (у 2013 р. – це 42,3 %), а за прогнозами МВФ у 2016 – 2017 рр. він сягне 100 – 134% ВВП (у 2015 р. Україна зобов'язана сплатити іноземним кредиторам 135 млрд грн). При цьому в ЄС останні 5 років йде боротьба з борговою кризою, а згідно з Маастрихськими критеріями конвергенції, яким повинні відповідати кандидати в члени ЄС, державний борг не повинен перевищувати 60 % ВВП. Опоненти

можуть згадати суверенний борг Японії (243 % ВВП), Греції (175 % ВВП) чи Італії (133 % ВВП), але за кредитами Японія сплачує 0,4 % річних, тобто в рік на обслуговування боргу витрачає 1 % ВВП, натомість Україна за 9 міс. – понад 3 % ВВП [19]. Ситуація ускладнюється і тим, що ставки за українськими єврооблігаціями – 12 % на 9 років і 20 % на 2 роки, тому Уряд вимушений погоджуватися фактично на будь-які умови МВФ стосовно кредитування. Важливо усвідомлювати, що оцінки МВФ не є індикаторами корисності реформ для держави, адже Фонд визначає спроможність повернути борги, а не ступінь ефективності економіки. Дійсність цієї тези підтверджує те, що МВФ, здебільшого, має справу з «постійними клієнтами», адже монетарний і інвестиційний дефіцити перешкоджають економічному зростанню.

Водночас вважаємо за необхідне відзначити деякі оптимістичні тенденції. По-перше, це скорочення імпорту на 27 % (на 42 % з КНР, 29 % з РФ, 29 % зі США, 23 % з Італії, 20 % з Німеччини) внаслідок падіння платоспроможного попиту, що є однозначно негативним стосовно інвестиційного імпорту. В загальному обсязі імпорту найбільше скоротилися поставки мінерального палива, нафти, продуктів її переробки, чорних металів, паперу, транспортних засобів, а збільшився імпорт електромашин, пластмас, полімерних матеріалів, хімічної та фармацевтичної продукції. Щодо експорту, то його обсяг зменшився на 9,5 % (на 29,5 % до РФ, на 14,5 % до Білорусі, на 5,5 % до КНР, на 3 % до Туреччини). При цьому на 10 % збільшилися поставки з України до ЄС і на 14 % до Єгипту. В товарній структурі це чорні метали, зернові культури, жири, тваринні та рослинні масла, руда, шлак, деревина. Знизився попит на українські механічні машини, залізнодорожні локомотиви, вироби з чорних металів, насіння, продукти неорганічної хімії, добрива [17]. По-друге, Україна посідає 10 місце у світі за розміром грошових переказів від громадян, які працюють за кордоном (9 млрд дол. США на рік або 5 % ВВП), на першому місці – Індія (71 млрд дол. США), другому – КНР (64 млрд дол. США). За прогнозами міжнародний обсяг грошових переказів зростатиме [1,

с. 7]. Хоча зазначений показник і свідчить про деіндустріалізацію української економіки, втім його можна розглядати як один із засобів залучення іноземних інвестицій, чим пояснюється урядова активність щодо лібералізації візового режиму з ЄС. По-третє, падіння цін на енергоносії призводить до спрямування інвестицій від виробників до споживачів ресурсів. У цьому контексті слід згадати приклади подвоєння суверенного ВВП, що мали місце протягом останніх 10 років: за рахунок добування та експорту енергоресурсів, розвитку експорто-орієнтованих і наукоємних галузей (Ірландія, Сінгапур) або туризму. При цьому, рівень залучення іноземних інвестицій становив 80–150 % ВВП [6]. Також девальвація та інфляція надають можливості вітчизняним товаровиробникам реалізувати стратегії імпортозаміщення, але без державної допомоги та виробничих потужностей це завдання виконати неможливо.

З історії відомо, що становлення багатокладної економіки на основі нового технологічного укладу є можливим тільки за умови активного та ефективного державного регулювання господарських відносин, тому дерегуляція в кризових умовах сприймається не інакше, як максимальне сприяння підприємствам-монополістам і ТНК, які в силу «провалів ринку» не зацікавлені в інвестуванні в технологічну основу національної економіки [10]; реально впливати на політику яких, у тому числі ціноутворення, уряд буде вже не в змозі. До речі, в останніх дослідженнях правового забезпечення рекламної діяльності автори пропонують суттєво розширити коло заборон у рекламі [2, с. 4]. Так само суттєва залежність від зовнішнього кредитування, а отже, перманентний валютний дефіцит, підтверджують хибність політики порівняльних переваг [7, с. 128] щодо України, національним інтересам якої відповідає стратегія імпортозаміщення за максимальною кількістю товарних позицій. У зв'язку з цим, занепокоєння викликають урядові ініціативи, на кшталт: нераціональної дерегуляції, коли не забезпечується захист інтересів споживачів і стратегічне управління економікою; плану швидкої «звітної» приватизації (скорочення переліку об'єктів права державної власності, що не

підлягають приватизації до максимум 500 об'єктів, з урахуванням розташованих на території АР Крим; скасування норми про обов'язковий продаж на фондових біржах пакетів акцій у розмірі 5–10 % статутного капіталу акціонерного товариства до проведення конкурсу; завершення приватизації всіх об'єктів державної власності протягом 3 років; продаж інвестиційно привабливих об'єктів із залученням радників, а непривабливих – за спрощеною процедурою (без визначення вартості, зі зниженням ціни) та з максимальним залученням інвесторів; передача функцій з управління всіма об'єктами державної власності до єдиної державної холдингової компанії; ліквідація (консервація) всіх шахт, які не були приватизовані; запровадження інституту незалежних директорів), коли державна й комунальна форми власності одержують несправедливі негативні оцінки з погляду економічної ефективності, особливо враховуючи широке застосування «приватизації через банкрутство». Очевидно, що утворення ПАТ «Українська залізниця» як холдингової компанії потягне за собою приватизацію, насамперед, рентабельних вантажних перевезень, підвищення вартості надаваних послуг, за одночасного перекладення на державу обов'язку з витратного утримання інфраструктури.

В умовах відсутності промислової політики як пріоритетні напрями в Україні задекларовані підтримка сільського господарства та енергетики, але екстенсивні підходи до надання такої підтримки залишаються незмінними. Більше того, без неоіндустріалізації та інноватизації вітчизняної сфери господарювання в рамках державної економічної стратегії, а не тактики, задовольнити комплекс навіть поточних соціально-економічних потреб буде неможливо. Адже світ переходить до нового, шостого технологічного укладу, і в цей час державам-лідерам попереднього укладу складно втримати першість, з огляду на їхню залежність від надмірної концентрації капіталу в застарілій промисловості, ризиків його знецінення. Саме тому з цієї позиції державам, які розвиваються, легше сконцентрувати ресурси на проривних напрямках

зростання. Так, у науковій літературі відмічається взаємний вплив стану розвитку національних економік і національних телекомунікацій [11, с. 27].

В умовах бюджетного дефіциту та концентрації більшої частини національного багатства в декількох вітчизняних холдингів, зокрема стосовно енергогенерації, державі слід встановити, як умову збереження активів у власників цих підприємств, обов'язок інвестувати певну частку статутного капіталу в проривні технології, адже новий світовий технологічний прорив – це дешева та екологічно чиста енергетика: прилади холодного термоядерного синтезу (чи низькоенергетичних ядерних реакцій), легкі графенові акумулятори (у кілька разів легші, ніж літій-іонні та які підзаряджаються за кілька хвилин). Слушні ініціативи лунають лише стосовно сфери національної безпеки й оборони, як-от: оптимізація фінансової діяльності ДК «Укроборонпром» для повернення коштів від реалізації контрактів підприємствам-виробникам, імпортозаміщення та створення нових промислових потужностей, у тому числі ліцензійного виробництва критично важливих комплектуючих, розробка багатоцільового оперативно-тактичного ракетного комплексу, літака дальнього радіолокаційного виявлення та управління, пошук потенційних партнерів для серійного виробництва літаків Ан-70.

Усе ж таки ключова проблема вітчизняної економіки – це відсутність дешевих і довгострокових кредитних ресурсів для бізнес-проектів у реальному секторі, чим великі підприємства заохочуються до зміни юрисдикцій, а малий і середній бізнес взагалі позбавлений доступу до ринків запозичень. Тому за середньої рентабельності в 6 – 10 % і вартості кредитних ресурсів мінімум 26 % річних модернізаційні проекти не реалізуються. Причиною високих кредитних ставок є розмір облікової ставки НБУ, що становить 14 %. Аналогічний норматив у ЄС – 0,05 %, США – 0,25 %, Великій Британії – 0,5 %, Японії – 0,1 %, Канаді – 1 %, Швеції – 0 %, Австралії – 2,5 %, Новій Зеландії – 3,5 %. З теорії фінансів відомо, що зниження облікової ставки призводить до підвищення ділової активності та зростання інфляції, натомість її підвищення –

до зменшення підприємницької ініціативи, падіння інфляції та зміцнення національної валюти [16]. Так, одержуючи дешеві та довгі кредити, підприємці динамічно залучатимуть науково-технічні новації. Оскільки промисловість і сільське господарство, освіта, наука є по суті однією нерозривною системою, в умовах монополізованої, деіндустріалізованої та сировинної економіки відбувається автоматичний занепад усіх елементів (через відсутність платоспроможного попиту). Тому наука розвиватиметься тільки в промислово розвинутій державі, за великого обсягу публічного і приватного замовлення.

В таких умовах, коли попит на кредити з боку реального сектора відсутній, банки, як правило, одержують прибутки на валютному ринку, що в Україні приносить до 1000 % річних. При цьому банківська система по суті є спекулятивною і не виконує базової функції інституційного інвестора в промисловість, науку, інфраструктуру, як це має місце, зокрема в КНР, Південній Кореї, Японії. Тому очевидною є безглуздість рефінансування банків без зворотних зобов'язань, коли маємо справу з емісією незабезпечених грошей для покриття дефіциту бюджету, що призводить до знецінення гривні та інфляції (кількість грошей збільшується, а товарів зменшується чи є сталою). На противагу цьому емітовані фінанси доцільно надавати підприємствам у формі кредитів, за рахунок яких вони вироблятимуть певну кількість продукції.

У даному контексті варто звернути увагу на таку закономірність: з одного боку, девальвація національної валюти може розглядатися як спосіб боротьби з імпортом і стимулювання експорту (про це часто ведуть мову неоліберали, забуваючи, що теза про шкідливість імпорту суперечить засадничій теорії порівняльних переваг), але, з іншого боку, в Україні, за відсутності виробничих потужностей і реально конкурентоспроможної пропозиції, девальвація на користь не піде, тобто адекватна взаємозамінна пропозиція створена не буде. Так само «повзуча» валютна девальвація як інструмент монетаризму більшою мірою знижує рентабельність товаровиробників, аніж збільшує експортні доходи. Можна вести мову лише

про стимулювання традиційних експортоорієнтованих (екстенсивних) галузей, а отже, відтермінування строків їх модернізації, натомість нові, що не мають експортних доходів і орієнтовані на внутрішній ринок, позбавляються обігових коштів – перспектив для розвитку. Тому якщо девальвація триватиме і не буде реально зменшене фіскальне (тарифне) навантаження, сфера діяльності малих та середніх підприємств звузиться до ремісництва, економічні можливості якого коментарів не потребують.

Хоча девальвація національної валюти зумовлена низкою причин, утім основною є відсутність в Україні реальної економіки і програми розвитку, на підставі якої інвестиційні ринки усвідомили б перспективу створення в майбутньому нової несировинної сфери господарювання.

Поряд з недоступністю вітчизняного кредитування, «вимиванню» дефіцитних обігових сприяє також підвищення податкового навантаження, зокрема в рамках останньої податкової реформи, зміна правил фіскального адміністрування. Збільшення собівартості продукції в Україні на 30–35 % відбувається за рахунок адміністративних бар'єрів, неефективного використання спеціальних режимів господарювання (зменшення плати за користування надрами при видобутку природного газу). З-поміж іншого, негативний вплив (криза неплатежів і банкрутства) на споживачів, малі та середні підприємства чинить підняття тарифів у 3–5 разів до рівня «ринкових» і запровадження передоплати, хоча це в умовах непрозорого тарифоутворення (щодо газу беруться до уваги обсяги поставок, а не калорійність палива) задовольняє інтереси тільки енергогенеруючих монополістів.

В даному контексті слід звернути увагу на кілька особливостей розвитку підприємництва в ЄС, що відрізняються від вітчизняних реалій або прагнень. По-перше, це невелика реальна прибутковість бізнесу у 8,27 % річних (макимум 21 %). По-друге, при невеликому оборотному капіталі, частих невеликих поставках, підприємства підтримують низький рівень резервів, тобто мають місце спроби мінімізувати робочий капітал, який фактично

заморожується у товарних запасах або залучається як кредитний. По-третє, європейські підприємці забезпечують консервативну структуру капіталу: основні фонди, більша частка робочого капіталу фінансуються довгими грошима (додаткова емісія, довгострокий кредит). Натомість в Україні в умовах недоступності кредитування, яке б забезпечило рентабельність бізнесу, короткі гроші фінансують довгі, що негативно впливає на бізнес.

Перманентно основним завданням української економіко-правової політики визнається залучення іноземних інвестицій, утім третина всіх іноземних інвесторів – це офшорні компанії з капіталом українського походження. При цьому, не йдеться про створення хоча б частково автономної національної інноваційної системи [8, с. 116–126], яка б спиралась на внутрішні джерела грошової пропозиції та новий технологічний уклад. За такого підходу суттєвої загрози порушення зазнають публічні (державні) інтереси, не забезпечується раціональне поєднання протекціоністського та ліберального підходів у регулюванні господарських відносин. У цьому контексті на позитивну оцінку заслуговує розроблена Д. В. Задихайлом ідея народного економічного суверенітету, яка має не тільки концептуальне, але й вагомим практичне значення [4, с. 17-18].

З погляду економістів, є два шляхи зростання економіки за рахунок іноземних інвестицій: залучення активів і стимулювання грошових переказів мігрантів. Стосовно останнього, то, на думку фахівців, грошові перекази в таких державах як Україна, в 1,5–4 рази перевищують їх офіційну частину [1, с. 7]. Звичайно, спроможність України акумулювати внутрішні інвестиційні ресурси є значно нижчою, ніж у країнах Західної Європи чи США, втім за останні 20 рр. реальних спроб зробити це не було. Тому в умовах гострого дефіциту інвестиційних ресурсів надходження іноземних інвестицій в економіку є фактором однозначно позитивним, але якщо Уряд забезпечить інноваційну та національно орієнтовану спрямованість цього інвестування.

З огляду на те, що переваги іноземного інвестування для України є

широко обговорюваними і відомими загалу, варто наголосити на деяких недоліках: в світі має місце тенденція, коли через надлишок виробничих потужностей, роботизацію промисловості, падіння цін на вуглеводні, а також для подолання соціально-економічних проблем високорозвинені держави «повертають» підприємства реального сектору на території метрополій, тому наслідки економічних криз найбільше відчувають саме інвестиційно залежні держави, коли інвестори згортають інвестиційні проекти; репатріація прибутків до іноземних материнських підприємств; встановлення іноземного контролю за більшістю ключових високорентабельних українських активів, залежність державної політики від комерційних стратегій іноземних інвесторів; орієнтація економіки на експорт сировини або наявних високотехнологічних активів; послаблення конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників; погіршення екологічної ситуації; монополізація внутрішнього ринку; конфлікт інтересів держави-реципієнта й іноземних інвесторів; сприяння переміщенню інтелектуальних ресурсів за кордон; поглиблення соціальної диференціації (зменшення заробітних плат розглядається як національна конкурентна перевага). Глобалізація, на думку В. М. Пашкова, сприяє абсолютній лібералізації економічного життя, звільняючи капітал від контролю держави та суспільства, що в ортодоксальних моделях передбачає відмову від публічного контролю взагалі. На цій підставі дослідник надає даному суспільному феномену в цілому негативну оцінку [12]. Повторюся, що ці недоліки не означають того, що іноземні інвестиції є шкідливими для національної економіки, вони свідчать про необхідність вироблення правових механізмів-гарантій балансу публічних і приватних інтересів. З огляду на це, запропоновані Т.І. Швидкою засоби підвищення конкурентоздатності вітчизняної економіки [20, с. 158–160] не усувають ключових дисфункцій господарського механізму.

До основних господарсько-правових факторів дестимулювання іноземного інвестування в економіку України варто віднести такі: політична нестабільність; великий суверенний борг перед зовнішніми кредиторами, що

створює ризики націоналізації інвестицій тощо; умови оподаткування інноваційно-інвестиційної діяльності не стимулюють її розвиток (пільги не повинні бути надмірно широкими за суб'єктним складом, інакше вони стають правилом, перевищуючи бюджетні можливості держави), також достатньою є рентабельність традиційних сфер підприємництва; не створена комерційна інфраструктура (страхові компанії, які б покривали комерційні ризики під час реалізації масштабних інвестиційних проектів), немає ефективного механізму правового захисту інвесторів. Щодо нормативно-правових гарантій інвестицій, на негативну оцінку заслуговує ініціатива ФГВФО, що передбачає нові правила оздоровлення великих банків з ознаками неплатоспроможності: передача активів і зобов'язань банку на стадії ліквідації інвестору, для чого необхідна згода кредитора банку на знерухомлення його грошей на балансі фінансової установи. Це нагадує негативний досвід антикризового регулювання на Кіпрі, де починаючи з певної суми вкладник одержував не гроші, а частку в цінних паперах банку-банкрута. Нагадаю, що за рекомендаціями ЄС і МВФ (обов'язкова умова кредитування 10 млрд євро), було встановлено податок 6,5 % – на вклади до 100 тис. євро, 9,9 % – на вклади понад цю суму. Взамін сплачених сум у дохід держави, вкладники одержали акції банку [5, с. 185; 15, с. 15–19].

На підставі окреслених проблем вітчизняної сфери господарювання доцільно визначити такі правові механізми антикризового державного регулювання економіки:

1) структурне реформування економіки, яке передбачає створення самостійних суб'єктів господарювання, спроможних ефективно функціонувати в довгостроковій перспективі та виробляти конкурентоспроможну продукцію для іноземних ринків, залучати інвестиції, за одночасного зниження рентабельності традиційних видів підприємництва (об'єктами інвестування виступають ті сфери господарювання, де за мінімальних вкладень відбувається їх швидка окупність і буде досягнута висока норма прибутку);

2) схвалення державної програми модернізації наукомістких і перспективних, з погляду нового технологічного укладу, підприємств (незалежно від форми власності), коли відсотки за банківськими кредитами компенсуватиме держава, за умови взяття засновниками пакету інвестиційних зобов'язань;

3) концентрація науково-технічного та ресурсного потенціалу країни на розробці обмеженої кількості державних науково-технічних програм з вирішенням, головним чином, проблем світового рівня (енерго- і матеріалозбереження, біотехнології, нанотехнології, фармація), а також розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності, ринку технологій, ліцензійної торгівлі, державного страхування ризиків інвестиційних проектів;

4) активізація роботи державних інститутів розвитку за ключовими напрямками становлення нового технологічного укладу (нанотехнології, біотехнології, інформаційно-комунікаційні технології), закріплення засобів юридичної відповідальності їх керівників за своєчасне й ефективне використання асигнованих коштів;

5) стимулювання освоєння вітчизняної енергозберігаючої та екологічно чистої продукції (світлодіоди, сонячні батареї, нанопорошки, електромобілі, системи автоматизованого контролю за споживанням тепла в ЖКГ), за одночасної заборони експлуатації неефективних і екологічно брудних технологій;

6) обов'язкове збереження в державній власності блокуючого пакету акцій стратегічних підприємств, перелік яких визначити конституційним законом;

7) закріпити в конституції базові гарантії збереження іноземних інвестицій (щодо незмінюваності законодавства, заборони націоналізації), а також обмеження на здійснення іноземних інвестицій, якщо це зумовлено захистом основ конституційного устрою й охорони здоров'я;

8) заборона проведення дерегуляції стосовно контролюючих функцій

держави, спрямованих на захист охорони здоров'я населення й економічного суверенітету;

9) прийняти закон про стратегічне планування, в якому передбачити норми планування і контролю роботи інститутів розвитку, державних підприємств;

10) посилення антимонопольного регулювання, зокрема щодо підприємств, які зловживають монопольним становищем, шляхом завищення цін;

11) запровадження реєстру рекомендованих цін (обов'язкових для тендерів) на основні харчові продукти, нафтопродукти, паливо, сировинні товари;

12) зобов'язати виробників сировинної продукції реалізовувати не менше половини товарів на біржах, встановивши мита на експорт сировини, яка не пройшла первинних стадій обробки;

13) для стимулювання економічної активності малого підприємництва: створити фонд підтримки малого підприємництва, передавши його в довірче управління інвестиційній компанії; зобов'язати банки (всі або частину) виділяти певний ліміт кредитів саме малим підприємствам; встановити норму резервування обов'язкової частки державних замовлень господарських об'єднань у малих підприємств [9, с. 240–280]; здійснювати державні закупівлі за бюджетні кошти та кошти контрольованих державою підприємств, переважно, у локалізованих в Україні товаровиробників (звуження кола претендентів у конкурсній документації);

14) забезпечити пільгове кредитування підприємств реального сектору економіки під адекватні інвестиційні зобов'язання, компенсації за якими сплачуватимуться за рахунок емісії;

15) запровадження тарифних і нетарифних обмежень на імпорт продуктів споживання та заохочення інвестиційного імпорту;

16) дворічний мораторій на підвищення тарифів природних монополій і

їх попередню оплату для підприємств, які реалізують інвестиційні проекти з підвищення енергоефективності чи технічного переоснащення основних фондів; компенсувати тарифну різницю постачальникам за рахунок скорочення видатків на утримання адміністративного апарату;

17) для забезпечення енергетичної незалежності: вилучати в підприємств добувної промисловості неексплуатовані поклади природних ресурсів, необроблювані понад 3 роки сільськогосподарські землі для їх подальшої передачі зацікавленим інвесторам;

18) запровадження пільгового режиму оподаткування для прямих інвестицій у технології та обладнання, які в Україні не виробляються, а також для спільних підприємств в Україні, які використовують вітчизняну сировину і, переважно, закордонне обладнання, та більша частина продукції яких збувається на внутрішньому ринку;

19) затвердження державної програми мотивації мігрантів пересилати більші обсяги коштів саме через банківську систему і зобов'язати фінансові установи розробити для таких клієнтів спеціальні програми лояльності з користування депозитними, кредитними, платіжними і страховими послугами;

20) розвиток інфраструктури вітчизняного продовольчого ринку (розширення мережі оптових ринків);

21) для стимулювання будівництва житла і суміжних галузей створити спеціальний фонд, який фінансуватиме будівництво на підставі тендерів на обсяги житлової площі за фіксованої граничної ціни і безоплатного надання земельних ділянок під забудову;

22) застосування антикризового валютного контролю: транскордонні операції обкладаються ПДВ 18 % (якщо операція є законною і передбачає оплату реальних товарів, то податок не стягується), повна заборона вивозу капіталу в офшори чи декларування зазначених операцій; оподаткування валютних спекуляцій у розмірі 1 % від суми операції;

23) зниження ставки рефінансування до рівня, що відповідає середній

нормі рентабельності обробної промисловості (в подальшому знижувати ставку відповідно до зростання економічної активності);

24) для недопущення зловживань банків при видачі кредитів установити максимальну величину маржі 4 %, зобов'язати банки-учасники рефінансування залишати незмінними валютні позиції, а також запровадити такий норматив, як підтримка валютного балансу на певному рівні, що унеможливить надлишкову пропозицію гривні;

25) повне державне гарантування депозитів у гривні та відмова від державних гарантій за валютними вкладками;

26) рефінансування банків здійснювати на підставі й на суму, передбачену контрактами на зовнішньоекономічні операції, за якими банк-реципієнт зобов'язаний провести розрахунки;

27) у законі про банки і банківську діяльність закріпити норму, згідно з якою емітовані державою гроші можуть бути спрямовані лише на фінансування позабюджетної частини державних цільових програм, кредитування підприємств, що освоюють перспективні виробництва нового покоління (активні та пасивні інновації). Для гарантування цільового використання одержаних кредитів слід передбачити, по-перше, юридичну відповідальність за їх нецільове використання, по-друге, поряд із заставою пайових цінних паперів господарських організацій-позичальників використовувати як умову рефінансування комерційних банків поруку організацій-замовників державних цільових програм або дотримуватися принципу співфінансування проектів.

Список літератури:

1. Богданович Е. Все в дом / Е. Богданович // ФОКУС : щотижневик. – 2014. – № 49 (411). – С. 7.
2. Ваксман Р. В. Вдосконалення господарсько-правового забезпечення рекламної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Р. В. Ваксман ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – Х., 2014. – 20 с.
3. До кінця року стан торгового балансу погіршиться через імпорту газу з Росії [Електронний ресурс] / Finbalance: 16.12.2014 р. – Режим доступу : <http://www.finbalance.com.ua/news/Do-kintsya-roku-stan-torhovoho-balansu-pohirshitsya-cherez-import-hazu-z-Rosi---eksperti>. – Заголовок з екрану.

4. *Задихайло Д. В.* Правові засади формування та реалізації економічної політики держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Д. В. Задихайло ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Яросава Мудрого». – Х., 2013. – 38 с.

5. Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України: проблеми та політика активізації : монографія / В. С. Кравців, М. І. Мельник, В. Б. Антонов. – Львів : Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2011. – 366 с.

6. Інвестування : навч. посіб. / [В. Я. Швець, Г. В. Баранець, Н. Ф. Єфремова]. – Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2011. – 459 с.

7. *Лісовицький В. М.* Історія економічних вчень : навч. посіб. / В. М. Лісовицький. – [3-є вид., випр. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 240 с.

8. *Олефір А. О.* До проблеми правового забезпечення переходу на інноваційно-ринкову модель організації сфери господарювання / А. О. Олефір // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2. – С. 116–126.

9. *Олефір А. О.* Правовий механізм державних закупівель: стимулювання інноваційності виробництва медичної продукції : монографія / А. О. Олефір. – К. : Юстініан, 2014. – 447 с.

10. *Олефір А.* Проблеми державних закупівель і нова правова політика [Електронний ресурс] / А. Олефір // АПТЕКА : щотижневик. – 15.12.2014 р.– Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/316649>. – Заголовок з екрану.

11. *Остапенко Ю. І.* Напрями та зміст модернізації законодавчого регулювання телекомунікаційних відносин в Україні : монографія / Ю. І. Остапенко. – Х. : Юрайт, 2014. – 192 с.

12. *Пашков В.* Глобалізація фармацевтичного ринку як загроза економічного суверенітету України / В. Пашков // АПТЕКА : щотижневик. – 2013. – № 895. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/235037>. – Заголовок з екрану.

13. Пашков В. Європейські перспективи фармації в проекті Закону України «Про лікарські засоби» [Електронний ресурс] / В. Пашков // Щотижневик «АПТЕКА». – 2014. – № 955. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/304195>. – Заголовок з екрану.

14. *Паращій А.* Семь экономических угроз, которые делают нас сильнее / А. Паращій, Д. Чурич, Г. Перерва // ФОКУС : Щотижневик. – 2014. – № 49 (411). – С. 24.

15. *Пирог О. В.* Іноземні інвестиції як фактор економічного зростання в Україні / О. В. Пирог // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 15–19.

16. Процентные ставки центральных банков / Форекс Украина: аналитика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forex.ua.com/ru/analytic/rates>. – Заглавие с экрана.

17. Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень – листопад 2014 року // Державна служба статистики України : статист. інформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

18. *Чжан Д.* Дешевый юань Китая очень дорог / Д. Чжан, В. Юрин // Finance.ua: статьи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.news.finance.ua/ru/news/~213780>. – Заглавие с экрана.

19. *Шавалюк Л.* Мрачные перспективы долговой ямы / Л. Шавалюк // Finance.ua: статьи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.news.finance.ua/ru/news/~339937>. – Заглавие с экрана.

20. *Швидка Т. І.* Забезпечення зростання конкурентоздатності національної економіки: господарсько-правовий аспект : монографія / Т. І. Швидка. – Х. : Юрайт, 2015. – 184 с.

Олефір А. А. Правовые механизмы антикризисного государственного регулирования экономики.

Исследованы основные макроэкономические проблемы отечественной сферы хозяйствования с учетом актуальных правительственных инициатив, статистических данных и зарубежного опыта. Обращено внимание на тенденции развития правового обеспечения хозяйственных отношений, мерах поощрения и ограничения иностранного инвестирования. Предложено комплекс стратегических и тактических механизмов антикризисного регулирования экономики, которые должны быть безотлагательно введены в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, рыночная экономика, финансовая система, банковская деятельность, рефинансирование, учетная ставка, инвестиции, инновации.

Olefir A.A. Legal mechanisms of anti-crisis regulation of economy.

This article explores the main macroeconomic problems of national scope entities that affect the microenvironment, statistical data and international experience. Attention is drawn to trends in legal support of economic relations, incentives and restrictions of foreign investment. The author offers a range of strategic and tactical legal mechanisms for crisis management of the economy, which should be immediately implemented in Ukraine.

Key words: state regulation, market economy, financial system, banking, refinancing, discount rate, investment, innovation.

